

ČLANKI – RAZPRAVE

Juan Kruz Igerabide*

USTNO IZROČILO V BASKOVŠČINI: OHRANJANJE IN PRENAŠANJE TRADICIJE

Prispevek tematizira ohranjanje ustnega izročila. Za izhodišče si jemlje baskovsko ustno izročilo, katerega analiza kaže, da gre za zelo staro slovstvo, ki so mu bile pozneje dodane krščanske prvine. V njem izpostavi predvsem ohranjanje tradicije in njeno preoblikovanje prek sodobne literarne produkcije. Med mediji, prek katerih se ta tradicija ohranja, avtor izpostavi zbiranje in zapisovanje gradiva vse od konca 19. in začetka 20. stoletja (mite, legende, fantastične zgodbe, ljudsko poezijo – ljubezenske suletine, balade, poezijo za otroke – uspavanke, pesmi za novorojenčke, igrarije, uganke) in ustno tradicijo, ki še vedno živi med ljudmi (*bertsolarji*, *kopla zaharra*, pastirske igre).

Pri posredovanju ljudskega izročila so pomembni družina, šola in literatura, ki se rojeva iz ustne in pisne tradicije. Med literarnimi ustvarjalci, ki so izhajali iz ljudskega izročila, med avtorji, ki so se naslanjali na baskovsko ljudsko slovstvo, navaja Miguela de Unamuna in Pía Baroja, med avtorji, ki so v svoje ustvarjanje vpletli elemente španske ljudske tradicije pa Federica García Lorco in Rafaela Albertija.

The paper deals with oral tradition. Its starting point is the Basque oral tradition, a very old tradition with posterior Christian elements. In this popular literature the author points out the conservation of the tradition and its modification through the contemporary literary production. Among media which help to conserve the tradition, the author stresses the collecting and recording of material since late 19th and early 20th century (myths, legends, fantastic stories, the poetry – love suletina, ballads; children's poetry -lullabies, poems for newborns, games in verses, puzzles) and oral tradition which is still persistent among people (*bertsolari*, *kopla zaharra*, pastoral theatre).

There are three columns which are important in the transmission of the traditional forms of literature: the family, the school and the literature itself, since it originates in the tradition, the oral and the written one. Among contemporary writers with strong influences of the traditional Basque literature the author includes Miguel de Unamuno, Pío Baroja, and among authors with notable influence of the Spanish popular tradition Federico García Lorca and Rafael Alberti.

* Avtor je od decembra 2018 član uredniškega odbora revije *Otrok in knjiga*. Gl. tudi prispevka na str. 80 in 63.

Nekoč so vse živali znale govoriti. Tudi rastline so se znale pogovarjati. Vse rastline, razen mahu.¹

Tako se začne ena znamenitejših baskovskih ljudskih pravljic. Popelje nas v območje mita, poezije in animističnega panteizma, kjer vse govori s svojim zvenom, barvami in oblikami. Vstopamo v sfero sanj, v ciklični čas.

Ljudsko izročilo izvira iz človeške domišljije, ki stalno strukturira, predeluje in s svojimi izkušnjami vedno znova obnavlja vire, iz katerih izhaja. Baskovsko izročilo ni izjema: skovano je bilo v euskeri, v tesnem stiku z ibernskim jezikom in s keltskimi jeziki pa tudi z latinščino, arabščino in romanskimi jeziki (predvsem kastiljščino in francoščino), nekaj malega tudi z angleščino (prek ribičev, ki so dosegli Nove Fundlandijo, prek emigrantov pa Ameriko in se potem vrnilo ter pustilo svojo sled v baskovskem jeziku ...). To je zelo raznotero izročilo, katerega osnova je skupno evropsko deblo. Sestavljajo ga različne verske in kulturne prvine, med katerimi lahko navedemo tudi romarsko pot do Santiaga, ki je po različnih poteh prečila tudi Baskijo.

Nadaljujmo z uvodno pravljico:

Bili so časi, ko so vse živali znale govoriti. Tudi rastline so govorile, le mah² ne.

Mah je bil žalosten in potr, ko je ugotovil, da ne more govoriti. Sestram rastlinam se je zasmilil in odločile so se, da ga bodo naučile govoriti. Zanj so žvižgale, pele in plesale vse dneve, tedne, mesece, leta, stoletja ...

Toda niso ga uspele naučiti. Na pomoč so jim prišle živali. Žvižgale so, pele in plesale vse dneve, tedne, mesece, leta, stoletja ...

Tudi njim ni uspelo.

Tako močno so se vsi skupaj trudili, da so zaradi utrujenosti tudi sami začeli izgubljati dar govora. Najprej so imeli težave z razumevanjem drug drugega. Potem so prenehali govoriti, na koncu pa se sploh niso več mogli sporazumevati.

Rastline so govor popolnoma izgubile. Živali pa so v spomin na svoj stari dar ohranile po en zlog na živalsko vrsto. Tako še danes nekatere pravijo mu, druge bee in tretje mjav.

Ravno tako kot mah, je bila izjema tudi žival na dveh nogah. Ta je prevzela vse živalske zloge in zagospodarila nad jezikom.

Ko veter siloma upogiba rastline, se zdi, da se skušajo spomniti prastarega jezika in žvižgajo na razne načine. Mah pa ostaja tih, še bolj se stisne k skali, ves žalosten in suh.

Nadaljujmo s tradicijo, kjer sta opazni temeljni značilnosti ohranjanje in raba. Brez ohranjanja, spomina in zasidranja bi orkanski globalizacijski vetrovi ljudsko slovstvo odpihnili. Enako bi se zgodilo s tradicijo, če bi zakladnica, kjer je le-ta shranjena, ostala zaprta v čudovitih knjižnicah brez uporabnikov.

Najprej si oglejmo zakladnico. V njej razlikujemo dva vidika: bibliografsko gradivo in snov, ki živi v spominu. Bibliografsko gradivo: baskovsko ustno izročilo

¹ Zapisal jo je antropolog J. M. Barandiarán (1962). Tukaj besedilo uporabljam, da bi pokazal na odnos med mitom in logosom. Različica, ki jo je zapisal Barandiarán, govori o tem, da so nekoč govorile vse živali in rastline, razen mahu. Ko so želele naučiti govoriti tudi tega, so izgubile dar govora.

² Razum ali logos ne pripoveduje o izvoru, pač pa to počne mit. Že Odisejeva zgodba napoveduje prevlado logosa nad mitom. Ni naključje, da ga Atena (rojena iz Zevsove glave oziroma njegovega čela) varuje, zato so njegove glavne lastnosti bistrost in dialektičen način razmišljanja, s katerima v boju z Ajaksom (ta simbolizira herojsko vrednost mita) pridobi Ahilovo orožje. Že pri Homerju je prisotno seme tega, kar se bo razcvetelo pri Sokratu in prerezalo popkovino z bogovi, ki jih filozof navidezno spoštuje.

so pod vplivom romantike najbolj vneto zbirali folkloristi konec 19. in na začetku 20. stoletja. Dandanes so dejavne raziskovalne ekipe, kot so Etniker in Labayru, ki še zbirajo gradivo pri zadnjih ustnih virih.

Predhodniki zbirateljskega dela segajo v 16. stoletje: pisci kronik, kot je Garibay,³ so zbirali stare balade in pregovore. V 19. stoletju so dali zalet študiju in zbirateljskemu delu evropski raziskovalci Humboldtovega kova. Sledili so jim številni folkloristi, glasbeniki in jezikoslovci, ki so zbrali veliko ustnega slovstva. Imena, kot so Webster,⁴ Francisque Michel,⁵ Azcue,⁶ Aita Donostia,⁷ Manuel Lekuona,⁸ Barandiarán⁹ in drugi, so odločilno prispevali k pripravi raznolikega in bogatega korpusa, ki vključuje mite, legende, fantastične zgodbe, ljudsko in še zlasti otroško poezijo (uspavanke, uganke, igre v pesmih ...).

Zbrano gradivo omogoča nekaj sklepov: opraviti imamo s slovstvom z zelo staro osnovo, četudi se večina gradiva ujema s skupnim evropskim deblom, ki se je razvijalo predvsem v srednjem veku. Kar zadeva vsebino, je na baskovsko slovstvo zelo vplivalo pokristjanjevanje. V številnih besedilih je mogoče razločiti dodane površ(inske)ne sloje katoliškega imaginarija. Romarska pot do Santiaga in kopenske ter pomorske trgovske poti so ga obogatile z evropskimi in pomorskimi temami. Po vsej Evropi so tako razširjene različice balad, v katerih »dekle ugrabijo mornarji«.¹⁰

Balade so pesniška oblika, ki je najbolj všeč najstnikom. Prav tako so jim všeč t. i. ljubezenske suletine iz 17. in 18. stoletja, ki so ime dobile po pokrajini Souleu.¹¹ Zanimivo je, da so ta besedila zelo podobna kratki ljubezenski poeziji in v njih je jasno razviden vpliv, ki so ga nanje imele ljudske pesmi iz Béarna. To so čudovite ljubezenske pesmi s preprosto, a obenem zelo izdelano metaforiko. Metafore imajo

³ Esteban Garibay (1533–1599), zgodovinar iz 16. stoletja, ki je objavil prvo zbirko baskovskih pregovorov. Njegova knjiga je izšla v španščini pod naslovom *Refranes Bascongados (Baskovski pregovori)*.

⁴ Wentworth Webster (1828–1907), avtor knjige z naslovom *Basque legends* (1877). Britanski raziskovalec, ki ga je zanimala tudi baskovska ustna tradicija.

⁵ Francisque Michel (1809–1887) je bil jezikoslovec in raziskovalec baskovskega jezika in ustne tradicije in avtor *Le Romancero du Pays Basque* (1859).

⁶ Resurrección María Azcue (1864–1951) je bil zbiratelj in raziskovalec baskovskega ustnega izročila. Zbrano gradivo je objavil v knjigah z naslovom *Euskalerrriaren Yakintza (Modrost baskovskega ljudstva)* (1935–1947) in *Cancionero popular vasco (Baskovska ljudska pesmarica)* (1918–1921).

⁷ Aita (Oče) Donostia (1886–1956) je znameniti skladatelj, muzikolog, raziskovalec in zbiratelj baskovskega ustnega izročila. Njegova *Obras completas (Zbrana dela)* obsegajo 10 knjig, izšle so pri Eusko Ikaskuntza.

⁸ Manuel Lekuona (1894–1987) je bil raziskovalec baskovske ustne tradicije, še posebej ga je zanimala otroška literatura. Zbrano gradivo je pod naslovom *Aozko literatura (baskovsko ustno slovstvo)* izšlo pri založbi Auñamendi, v zbirki Kardaberaz. Ponatis je iz leta 1990.

⁹ José Miguel Barandiarán (1889–1991) je bil antropolog, raziskovalec in zbiratelj baskovskega ustnega izročila. Avtor obsežnega opusa. Ena njegovih najbolj znanih knjig je izšla pod naslovom *El mundo en la mente popular vasca (Svet v baskovskem ljudskem duhu)*, Auñamendi, 1962.

¹⁰ Zvabijo jo na ladjo, kjer jo omamijo in z njo odplujejo. Preden bi jo lahko posilili, dekle stori samomor z bodalom.

¹¹ Zuberoa je baskovsko poimenovanje za francosko baskovsko pokrajino v Pirenejih, ki meji na Béarn.

podobne reference, kar ustvarja skupno mrežo simbolov: zvezda je nedosegljiva ljubljena, ptica je ljubica, ki nehote pade v ljubimčevo zanko.

Ena od teh pesmi gre takole:

Majhna ptica sem, ki jo je mama zapustila v pozni pomladi.
Noč me je vrgla v robidje.¹²
Tam sem se ujela v zanko nesreče.

Pesem se nadaljuje tako, da ptička obžaluje svojo nesrečo, na koncu se je ljubimec usmili in jo spusti na prostost.

Ptička, tiho, ne joči več.
Bom odvezal te in ti pustil leteti nad goro Orhi.
Nad vsemi gorami.

*Xoria zaude isilik, ez egin nigarrik
nik eramanen zutut xedera laxaturik
Orhiko borthutik, ororen ganetik.*

Pri pregledu različnih ustnih zvrsti naletimo tudi na vrsto fantastičnih zgodb, med katerimi izstopajo tri različice pravljice o Pepelki (Etxaniz 2000),¹³ Pepelko, ki je zelo prirejena lokalnemu okolju in se močno razlikuje od kanoniziranih različic – če jih lahko tako poimenujem – Perraulta, Basila, in drugih.

Oglejmo si kratko pravljico, ki jo je zapisal Barandiarán (1962).

Bratec in sestra živita sama na kmetiji.

Sestrica ponoči ostane budna in tke.

Na vrata potrka hudič in od deklice zahteva, da skozi ključavnico pomoli svoj prst. Hudič ga oblizne in ga osuši kot jesenski list.

Hudičev klic je grozljiv:

»Dar! Dar! Dar! Emaidazu eskuko hatz luzea.« (»Daj mi svoj najdaljši prst.«)¹⁴ Hudič se vrne vsako noč in ji polize že vse prste, potem pa to opazi brat. Neke noči skupaj počakata hudiča. Ko hudič potrka, mu sestra noče več dati prsta. Hudič se razbesni, zruši vrata in vstopi. Brat nanj spusti svoje pse, ki ga raztrgajo.¹⁵

Znotraj ljudskega slovstva smo predvsem avtorji otroške poezije našli različne pesniške oblike, ki nas zelo navdihujejo: uspavanke, izštevanke, pesmi, ki se igrajo z zvenom besed, uganke ... Veliko je uspavank, v katerih je izjemno poudarjena zvočnost besedila. Tudi naslov Atxagovega romana *Obabakoak* je sposojen pri stari biskajski uspavanki: »Oba, oba, obabaxue«; s prepevanjem *oba, oba* se uspava otroke. Po drugi strani pa se po baskovsko reče spati *lo*: »Loa, loa, txuntxurrun berde, loa, loa, masusta« (»spi, spi, zeleni vrh, spi, spi, robidnica«).

Izpostavil bi rad tudi nekaj pesmi, ki jih je zbral Manuel Lekuona, ker se mi zdijo prave literarne mojstrovine, čeprav se jih prepeva novorojenčkom in nekaj

¹² Ljubezenska past.

¹³ Iz različnih virov jih je zapisal Xabier Etxaniz (2000).

¹⁴ Glasovno oponašanje trkanja po vratih je v onomatopeji enako zvenu strahu. Temu se v euskeri reče »dardar«.

¹⁵ Pravljica je podobna krajši različici pravljice o Pepelki z iberskega polotoka.

mesecev starim dojenčkom. To so pesmi s ponavljajočimi se zlogi in močno izraženim ritmom.

Prva od teh pesmi se uporablja za uspavanje dojenčka z oponašanjem zvoka, ki ga je na lesenih tleh povzročalo zibanje zibelke. V njej je mogoče najti tudi besedo *kuttun*, ki pomeni dragi, najdragocenejši, pa tudi amulet, zaščitniški simbol. Uspavanka gre tako: »*Ttunkurrunku ttunkurrunku ttunkurrunkuttuna, Runkuttunku, runkuttunku, runkuttunkuttuna ... (bis) lo, lo.*«

Druga pesem se uporablja za igranje z dojenčkom oz. za gibanje z njim v ritmu pesmi. Pesem oponaša zvok tamburina ali podobnega tolkala. Glasi se tako: »*Ttikirriki ttikirriki ttikirrikittona, rikittiki, rikittiki, rikittikittona ...*«

Tudi večjim otrokom je namenjena vrsta pesmi, s katerimi se lahko igrajo. Mnoge med njimi so ritmično izjemno bogate, kot na primer ta, ki oponaša zvoke pri zajemanju in uživanju juhe: »*Txirristi, mirristi, gerrena, plat, kikili salda, olio zopa, urrup, edan edo klik, ikimilikliklik.*«

Nekatere otroške pesmi se dotikajo iniciacije, Ojdipovega kompleksa, incesta in podobnih tem. Na primer: »*Amak hil nau, aitag jan nau, nire arreba panpoxak berpiztu nau*«¹⁶ (»Mama me je umorila, oče me je pojedel, moja čudovita sestra pa me je obudila v življenje.«). Obstaja tudi pravljica, ki govori o materi, ki sinu nalaga najtežja opravila, ga nato umori in z njim postreže očetu. Njegova sestra zbere njegove kosti, jih na podrešju na poseben način ponovno sestavi in ga s tem obudi. To je prepis mita o Ozirisu, le da tokrat v obliki, ki je namenjena otrokom.

Zelo pogosta pesniška oblika so tudi uganke. Veliko jih je, a nekatere so postale skoraj nerešljive, ker je za pravilni odgovor potrebno poznati danes neznana kmečka opravila in orodja. Zaradi svoje kratkosti, konciznosti in muzikalčnosti posebej izstopa tudi naslednja kratka uganika, ki je sicer podobna številnim različicam, ki obstajajo po vsej Evropi. Povezuje živalski rog z glasbenim instrumentom in obenem še z zvočno preoblikovano besedo za prsi: »*Lau titiriti, bi tatarata*« (»Štiri prsi, dva roga«).

Doslej smo pozornost namenjali posameznim besedilom iz etnografske zakladnice baskovske pesniške tradicije. Vprašati se moramo, ali je ta še živa.

Priče smo njenemu hitremu izumiranju, ki ni omejeno zgolj na področje Baskije, saj ga spodbuja moderni svet s svojimi mediji. A kljub temu še obstajajo babice, ki svojim vnukom recitirajo pesmi, še so starši in učitelji, ki sprašujejo starejše in s predajanjem izročila pesmi iztrgajo pozabi; obstajajo pa tudi skupine, ki starejše ljudi po vaseh snemajo. Priča smo poskusu, da bi sklenili obroč, ki se nezadržno razpira. Mnogi starši smo namreč ugotovili, da je to zelo koristno, saj razvija jezikovni nagon, čemur v euskeri rečemo *sena*. Otroke namreč zasidra v kraju in zgodbi, jim daje psihično stabilnost in ponuja estetski užitek. Jasno je, da s tem ne bomo vrnili sveta naših starih staršev, a mogoče je ohraniti del njegovega bogastva. In tako pridemo do kjučne točke, uporabe tradicije.

Poudariti je treba, da so v Baskiji še vedno žive zvrsti, ki izhajajo iz ustne tradicije. Tako imenovani *bertsolarizem*, denimo, je zvrst pesnjenja, ki je vse od osemdesetih let v izjemnem vzponu in videti je, da svojo moč še stopnjuje. Izjemno

¹⁶ Zapisal in preučeval ga je José María Satrustegi (1930–2003), ki je bil antropolog, raziskovalec in zbiratelj ustnega izročila, posebej pa so ga zanimale otroške ljudske pravljice. Izšle so pod naslovom *Ipui miresgarriak (Fantastične pravljice)*, Ikastolen Elkarte, 1994.

priljubljene so tudi šole, kjer se je v prostem času mogoče priučiti umetnosti *bertsolarijev*.

Bertsolarji so nekakšni trubadurji, troverji, mojstri pevci, ki na trgih in drugih javnih mestih pojejo svoje improvizirane pesmi, pri čemer imajo verzi in kitice najrazličnejše dolžine in oblike. V španskem okvirju so primerljivi z *decimisti*, avtorji improviziranih pesmi v decimah, desetvrstičnicah. A se obenem od njih tudi razlikujejo, saj *bertsolarji* uporabljajo več različnih melodij in kitičnih oblik tako pri daljših kot krajših verzih. Prav tako uporabljajo več različnih kombinacij in tipov rim. Med krajšimi je najpogosteje uporabljan verz sedmerek, med daljšimi pa deseterek. Med kitičnimi oblikami so najpogostejše osemvrstičnice s štirimi pari rim in desetvrstične kitice s petimi pari rim, z daljšimi in krajšimi verzmi. Uporabljajo se tudi kitice z devetimi rimanimi verzmi in s šestimi, dolžina verzov torej variira, a najpogostejši so sedmerci in deseterci.

Naloga *bertsolarjev* je verzna improvizacija odgovora na vprašanje, ki ga zastavi vodja dogodka, danes najpogosteje festivala, na katerem sodeluje več *bertsolarijev*. Pogosta oblika je tudi razgovor, v katerem *bertsolarji* vzpostavijo besedni boj, pri čemer drug drugemu odgovarjajo s kitico za kitico.

Bližu *bertsolarizmu* je t. i. stara ljudska kitica (*kopla zaharra*). To je štirivrstičnica s tremi rimanimi verzmi, ki se uporablja predvsem ob slovesu starega leta, ko mestne četrti in vasi obiskujejo zborovske skupine, ki jih občasno spremljajo tudi *bertsolarji*, ki improvizirajo besedilo pesmi. Prepevanje je običajno tudi na dan svete Agate. V obeh primerih pevске skupine sestavljajo otroci in starejši.

*Hor goian goian izarra
errekaldean lizarra;
etxe hontako nagusi jaunak
urre gorrizko bizarra.*

(Ne nebu je zvezda
v dolini pa raste jesen;
lastnik te hiše
ima zlato brado.)

Ta tradicija je še vedno živa, celo vedno pomembnejša. *Bertsolarizem* pa je pokazal tudi svojo negativno plat, kajti njegov izjemen razmah je potisnil na obrobje druge oblike ustnega slovstva in celo literature, mestoma pa je ustvaril tudi pretirano šolsko retoriko.

V francoskem delu Baskije so žive tudi drugačne oblike ljudskega ljudstva, denimo ljudsko gledališče v obliki pastirskih iger (*pastoralak*), kjer pri predstavah sodelujejo cele vasi. Postavitev takšne igre traja približno štiri ure. Zanje so značilni enak nabor oseb in prizorišč, tudi ključ, vsebina pa se spreminja. Gibanje igralcev je vnaprej določeno in izjemno stilizirano (ritem si dajejo z udarci s palico, v počasnem ritmu si sledijo peti gledališki dialogi). V predstavah sodelujejo tako otroci kot odrasli. Tradicionalno je bil zaplet precej manihejski,¹⁷ danes pa se ta značilnost opušča, četudi je črno-belo slikanje še vedno prevladujoče.

¹⁷ Tematizira na primer boje med kristjani in muslimani, verniki proti ateistom, republikancem ali masonom. Pri tem so eni dobri, drugi pa slabi.

Pri posredovanju tradicije so pomembni predvsem trije stebri. Prvega sestavlja družina. Tradicija zbiranja okoli ognjišča se je povsem izgubila, a številne družine se zbirajo ob otroških posteljicah, kjer je mogoče nadaljevati ustno tradicijo, na katero potrošniška družba in ideološki interesi niso toliko vplivali kot na bertsolarizem in pastirske igre. Drugi element je šola, ki v mnogih pogledih zamenjuje dom. Goji različne igre z besedili in dejavnosti, ki spodbujajo miselni razvoj. Tretji steber predstavlja literatura, ki se rojeva tako iz literarne kot ustne tradicije. Otroška književnost je zelo blizu ustni tradicije, ki jo obnavlja in preoblikavano ponovno ponuja otrokom. Otroška književnost ima izjemen pomen pri oživljanju ustne tradicije. Ne gre za dobesedno ponavljanje že videnega; vsaka družba opravi branje lastne tradicije, ki jo ponovno interpretira in preblikuje, s tem pa oživi. Tako tradicija ostane živa in ne zgolj občudovanja vreden fosil.

Obujanje tradicije pomeni precejšen problem v vsej zahodni družbi, še zlasti v baskovski, saj je naša starodavna tradicija prepredena s konzervativno vero, obenem pa posredovana skozi jezik, ki je bil tik pred izumrtjem in je bil prepovedan, zato se je skrival na kmetijah in v zakristiji. Jezik v zadnjem času doživlja zelo močno modernizacijo, kar prinaša tudi nekatera nesoglasja, ki zadevajo moralne, verske in družbene vrednote.

Toda cenzuriranju zastarelih ideoloških vrednot se je treba izogibati, saj lahko ubije še tisto malo življenja, kar ga je v tem starem izročilu ostalo. Menim, da modernizacija ne pomeni zamenjave neustreznih ideoloških shem z novimi gesli, ki bi ubesedovala trenutne politične probleme in družbene ter zgodovinske krivice. Zadevati bi morala zares globoke spremembe, ki potekajo predvsem na nivoju tega, čemur bi lahko rekli »literarni nagon«, kar pa ni nič drugega kot nezavedno ali duh dejavne ustvarjalnosti. Če začnemo uporabljati izročilo, se z njim igramo in ustvarjamo nove literarne oblike, bo literarni nagon pisateljev, recitatorjev, uporabnikov, otrok ustvaril nove žive izraze z izjemno močjo priklica.

Naj za primer navedem pogovor s petelinom:

- *Kukurruku!* (»Kikiriki!«)
- *Zer duzu?* (»Kaj ti je?«)
- *Buruko min!* (»Glava me boli!«)
- *Zeinek egin?* (»Kdo je za to kriv?«)
- *Azeriak.* (»Lisjak.«)
- *Azeria non da?* (»Kje je lisjak?«)
- *Zotzak biltzen.* (»Nabira vejice.«)
- *Zotzak zertarako?* (»Kaj mu bodo vejice?«)
- *Sua egiteko.* (»Zakuril bo.«)
- *Sua zertarako?* (»Kaj mu bo ogenj?«)
- *Amona berotzeko.* (»Pogrel bo babico.«)
- *Amona zertarako?* (»Zakaj pa babico?«)
- *Arrautzak biltzeko.* (»Da bo pobrala jajca.«)
- *Arrautzak zertarako?* (»Kaj ji bodo jajca?«)
- *Apaizari emateko.* (»Dala jih bo duhovniku.«)
- *Apaiza zertarako?* (»Zakaj pa duhovniku?«)
- *Meza emateko.* (»Da bo daroval mašo.«)
- *Meza zertarako.* (»Kaj nam bo maša?«)
- *Gu eta mundu guztia salbatzeko.* (»Da bomo odrešeni in da bo odrešen ves svet.«)

Jasno je, da ta dialog s poudarjeno zvočnostjo in besednimi igrami starše in učitelje moti: neverujoče, ker poudarja vero, verne, ker predstavlja zelo nazadnjaški način

razmišljanja. Kaj storiti? Ravnajmo z občutkom. Pisatelj bo povzel strukturo, a ji bo dal novo vsebino. Starši in učitelji bodo dialog z rabo postopno spreminjali, a to bodo storili brez vključevanja programskih načel, z občutkom, dokler v rokah ne bodo imeli besedila, ki jih ne bo motilo. Po drugi strani pa nam je tudi ljudsko izročilo ohranilo različico pogovora, ki je bližja današnjim pogledom.

- *Kukurruku!* (»Kikiriki!«)
- *Zer duzu?* (»Kaj ti je?«)
- *Buruko min!* (»Glava me boli!«)
- *Zeinek egin?* (»Kdo je za to kriv?«)
- *Oilarrak.* (»Petelin.«)
- *Oilarra non da?* (»Kje je petelin?«)
- *Zotzak biltzen.* (»Nabira vejice.«)
- *Zotzak zertarako?* (»Kaj mu bodo vejice?«)
- *Sua egiteko.* (»Zakuril bo.«)
- *Sua zertarako?* (»Kaj mu bo ogenj?«)
- *Opilla egiteko.* (»Spekel bo krof.«)
- *Opilla zertarako?* (»Kaj mu bo krof?«)
- *Denok jateko.* (»Skupaj ga bomo pojedli.«)

To je različica, ki navdušuje otroke, spoštuje tradicionalno strukturo in pesniške podobe in ne vzbuja odpora pri odraslih. Ta različica ni prebudila nobenega (povsem spontanega) literarnega komisarja, otroci v njej uživajo, ohranja pa tudi ekspresivno in simbolično moč. Primernejša od ideološkega nadzora je torej uporaba izročila, igra z njim. Toda to je potrebno početi z občutkom, da se gradivo oblikuje tako rekoč samo, v skladu z ljudskim instinktom, ne da bi pri tem uničili simbolne in arhetipske prvine.

V zgodovini baskovske literature je zelo malo avtorjev, ki bi pisali poezijo za otroke, a ti, ki so to počeli, ponujajo današnjim avtorjem, ki skušajo obuditi tradicijo, zelo zanimive zglede. Avtorica in avtorja, kot so Marijane Minaberri (1926–2017), Oxobi (1888–1958) ali Nemesio Etxaniz (1899–1982), so ustvarili poezijo in pravljice, ki so se močno navezovali na ljudsko izročilo. Vzemimo, na primer, Oxobija, pri katerem lahko opazujemo izjemno muzikalčnost:

Xirula,
xiruli,
Sagarren puntan mihula (»nad jabolkom omela«),
Sagarren puntan mihula (»pod jabolkom omeli«),
Xirulirula,
xiruliruli.

Tudi Miguel de Unamuno in Pío Baroja, baskovska avtorja, ki sta pisala v španščini, poznata to tradicijo. V Unamunovih spominih na otroštvo je precej odmevov ljudskih pripovedi in starih otroških pesmi v baskovščini, ki se pojavljajo ob izročilu v španščini, ki je nastalo na področju Bilbae. Pri Baroji je to še očitneje: mnoge od njegovih zgodb in likov koreninijo v baskovski tradiciji.

Ko se ob koncu sedemdesetih rodi mladinska književnost v baskovščini in se brez zadržkov odpre vplivom svetovne književnosti, se začne tudi novo obdobje obnavljanja ljudskega slovstva. Nekateri avtorji ga zavračajo, drugi pa preobrazijo z uvajanjem modernih načinov pisanja in posodobljenih tematik.

Na področju poezije za otroke so mnogi avantgardne tehnike, ki jih je spodbujal Rodari, povezovali z ljudskimi oblikami in s tem še povečevali možnosti, ki jih

poezija ponuja igri, kot sta to že pred časom počela tudi Federico García Lorca in Rafael Alberti.

Seveda otrokom ugaja poezija, ki vsebuje besedne igre, ritem in rime, za nameček pa še presenečenja in čustva. Toda poleg občutka za igro otrok poseduje tudi globoko zakoreninjeno zmožnost za vzpostavljanje stika s pesniško podobo. Gola pesniška podoba nekaterih haikujev vzpostavi neposredni stik z otroško dojemljivostjo. Ne razumem prav dobro, kako se to zgodi, čeprav menim, da je to verjetno povezano z analognim načinom razmišljanja, ki je značilno za otroke. A tukaj me vzrok ne zanima toliko, pomembnejša se mi zdi estetska izkušnja, ki se neposredno izriše na otroškem obrazu, v njegovih očeh, v tišini in kakšnem komentarju, zaradi katerega se včasih naježiš. Kot haiku, ki ga je napisal desetletni deček iz Pamplone nekega zimskega jutra, ko smo prebirali haikuje. V razredu je vladala tišina, eden tistih trenutkov, ko so otroci očarani od tega, kar so sami ustvarili in se na to odzovejo s tišino. Ta deček je napisal haiku vreden Isse (prevajam ga iz euskere):

Moj rojstni dan je:
danes ne sovražim teh,
ki jih sovražim.

Elemente igre v ljudski poeziji je po mojem mnenju mogoče nadgraditi s pesniško podobo, ki je navse lirična. Gre za prenos od ušesa k očesu, s čimer se izognemo pretirani potrebi po rimi, metrumu, potrebi po oblikovni popolnosti ali pretiranemu igračkanju z besedami in strukturami, kar lahko tudi uniči pesniško moč otroške poezije. Celo brez vseh teh mašil pesnik nazadnje pove to, česar ni želel povedati, in preveč zoži poti inspiracije. Zato se mi zdi še toliko pomembnejša gola pesniška podoba: to je beseda, ki osvetljuje duha.

Viri in literatura

- Resurrección María Azcue, 1935–1947: *Euskalerrriaren Yakintza*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Resurrección María Azcue, 1990: *Cancionero popular vasco*. Bilbao: Euskalzaindia.
- José Miguel Barandiarán, 1962: *El mundo en la mente popular vasca*. Donostia/San Sebastián: Auñamendi.
- Xabier Etxaniz, 2000: *Geure ipuinak*. Pamplona: Pamiela.
- Xabier Etxaniz, 1997: *Euskal haur eta gazte literaturaren historia*. Pamplona: Pamiela.
- Esteban Garibay, 1854: *Refranes Bascongados*. Madrid: Real Academia de Historia.
- Juan Kruz Igerabide, 1993: *Bularretik Mintzora: haurra, ahozkotasuna eta literatura*. Donostia/San Sebastian: Erein.
- Manuel Lekuona, 1990: *Aozko literatura*. Donostia/San Sebastián: Auñamendi.
- Francisque Michel, 1859: *Le Romancero du Pays Basque*. Dostopno na spletu.
- Jose Maria Satrustegi, 1979: *Ipui miresgarriak*. Zamudio: Gupizkoako Ikastolen Elkarte.
- Wentworth Webster, 1877: *Basque legends*. Dostopno na spletu.
- Zulaica Arregui, José Gonzalo (Aita Donostia), 1994: *Obras completas*. Donostia/San Sebastián: Eusko Ikaskuntza.

Prevedla **Barbara Pregelj**